

УДК 37.035-053.5

Інна Ніколаєску

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті актуалізовано проблему процесу формування соціальної компетентності учнів початкової школи. Встановлено, що застосування інтерактивних методів навчання під час вивчення навчальних дисциплін сприятиме ефективному розвитку опанування соціальною компетентністю. Виділено низку особистісних утворень молодшого шкільного віку необхідних для формування соціальної компетентності. З'ясовано, що соціалізація є суттєвим чинником формування соціальної компетентності молодшого школяра. Визначено, що залучення молодших школярів до роботи в органах учнівського самоврядування сприяє формуванню соціальних компетенцій.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, соціальна компетентність молодшого школяра, соціалізація, життєва компетентність, конфліктологічна компетентність.

В статье актуализирован проблему процесса формирования социальной компетентности учащихся начальной школы. Установлено, что применение интерактивных методов обучения при изучении учебных дисциплин будет способствовать эффективному развитию освоения социальной компетентностью. Выделен ряд личностных образований младшего школьного возраста необходимых для формирования социальной компетентности. Выяснено, что социализация является существенным фактором формирования социальной компетентности младшего школьника. Определено, что привлечение младших школьников к работе в органах ученического самоуправления способствует формированию социальных компетенций.

Ключевые слова: компетентность, социальная компетентность, социальная компетентность младшего школьника, социализация, жизненная компетентность, конфликтологическая компетентность.

The article actualizes the problem of the process of formation of social competence of elementary school students. It is established that the use of interactive teaching methods during the study of educational disciplines will promote the effective development of mastering social competence. A number of personal entities of the junior school age are necessary for the formation of social competence, namely: motivation for achievement, arbitrariness, positive attitude towards oneself, high self-esteem, ability to constructive behavior in difficult situations. It has been determined that socialization is a significant factor in the

formation of the social competence of the junior pupil. It is determined that the involvement of junior pupils in work in the organs of student self-government promotes the formation of social competencies, namely: public actions, student newspaper with various sections, social projects, public-creative association; interest groups; disputes, conversations, briefings with the involvement of parents, etc. The most important aspects of human social competence are established, namely its ability to actively and successfully act in society on the basis of humanity, cooperation, tolerance, and responsibility.

Key words: *competence, social competence, social competence of junior schoolboy, socialization, vital competence, conflict competence.*

Реформування освітньої галузі спрямовано також на формування й розвиток в учнів ключових соціальних, інформативних, комунікативних та інших компетенцій, їхньої самостійності та активності в пошуку нового творчого потенціалу. З огляду на це в психолого-педагогічних дослідженнях виокремився новий напрям наукових пошуків, пов'язаний із поняттями «компетентність», «соціальна компетентність», «життєва компетентність» тощо, які деталізуються і об'єднуються в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами.

Сучасні вимоги до суспільного життя людини та його якості зумовили виокремлення й дослідження категорії «соціальна компетентність», яка, за твердженням Н. Бібік, передбачає здатність жити в соціумі (ураховувати інтереси й потреби різних груп; дотримуватись соціальних норм і правил; співпрацювати з різними партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини [1]. Відтак проблема формування соціальної компетентності особистості дедалі виразніше виокремлюється в самостійний науково-педагогічний напрям.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній загальній психолого-педагогічній літературі представлено чимало досліджень, присвячених класифікації компетентностей (Л. Алексеєва, Е. Зеєр, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Мудрик, Л. Петровська, Д. Равен, Л. Сохань та ін.). Переважна більшість публікацій з'ясовують різні аспекти професійної, життєвої, трудової, комунікативної тощо (від 3 до 39) компетентностей. В усіх класифікаціях як складник цього поняття виокремлюють соціальну компетентність з різними назвами: соціально-трудова, соціально-психологічна, соціально-комунікативна, соціально-професійна.

Метою даного дослідження є розкриття методологічних засад формуванню соціальної компетентності учнів початкової школи.

Реалізація нової освітньої парадигми в Україні у вигляді нових державних освітніх стандартів викликає потребу в оновленні змісту навчання й виховання молодших школярів. Особливого значення в цьому аспекті набуває формування ключових компетентностей, зокрема

соціальної компетентності.

Соціальна компетентність є складовою життєвої компетентності молодших школярів і характеризує їх спроможність налагоджувати продуктивну взаємодію з іншими людьми, працювати в команді, знаходити консенсус, запобігати конфліктам, приймати самостійні рішення, відповідати за їхні наслідки для оточення, ціннісно ставитися до довкілля та власного «Я».

Формування соціальної компетентності молодшого школяра має надпредметний характер і відбувається у процесі вивчення учнем загальнонавчальних дисциплін. Значний потенціал для опанування учнями молодших класів соціально компетентної поведінки мають як зміст навчальних дисциплін, так і методика їх викладання.

Оскільки опанування соціальною компетентністю має міждисциплінарний характер, то застосування саме інтерактивних методів навчання під час вивчення навчальних дисциплін сприятиме розвитку ефективної міжособистісної взаємодії між учнями і незалежно від типу навчальної дисципліни матиме контекстний характер.

Організація навчального процесу в інтерактивній формі змінює звичну його логіку: процес вибудовується не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування [7; 8]. Особливо цінним є цей аспект у контексті формування соціальної компетентності, оскільки вчитель не може бути єдиним джерелом знань і досвіду, а набуття соціальних знань та формування вмій, нав'язане «згори», часто викликає внутрішній спротив і намагання підійти до процесу формально. Застосування інтерактивних методів навчання актуалізує ситуативні мотиви діяльності; активність, вмотивована цими спонуканнями, веде до формування усталених мотивів і цінностей, що лежать в семантичному полі соціальної компетентності особистості.

Наведемо приклади використання інтерактивних методів, форм та прийомів навчання, які сприяють формуванню соціальної компетентності, під час вивчення молодшими школярами навчальних дисциплін.

Робота в групах.

1. *Урок українського читання.* Тема «Які бувають школи». В. Фетисов «Хто чого вчиться», С. Жупанин «У лісовій музичній школі», В. Лучук «Крокодилів урок». Ознайомитися з матеріалом про: I група – В. Фетисова; II група – С. Жупанина; III група – В. Лучука. Представник кожної з груп доповідає учням класу про те, що запам'ятав, читаючи довідничок «Познайомимось з авторами прочитаних творів».

2. *Урок основ здоров'я, тема «Здоров'я і харчування».* Розгляньте малюнки і виберіть те, що: I група – корисно для здоров'я; II група – шкідливо для здоров'я.

Асоціативний куш.

Урок українського читання. Тема «О. Буцень. У новій школі».

Завдання. Доберіть такі слова, які допоможуть нам уявити, що таке дружба. (Учитель разом з учнями обговорюють зміст поняття «дружний», наводять приклади з реального життя. Важливо, щоб школярі усвідомили: дружна робота передбачає вміння діяти разом, узгоджено, одноставно. Переконавшись, що діти в цілому володіють цією моральною категорією, можна виробляти разом з ними «правила дружної роботи». Наприклад, такі: робота вдається тим, хто діє злагоджено, вміє домовлятися, поступатися, визнавати правоту іншого, рахуватися з його думкою; результат дружної роботи є плодом зусиль кожного окремо й усіх разом; дружна робота передбачає добре ставлення до напарника: підтримай його словом і ділом, заспокой у невдачі, визнавай його чесноти й спроможність щось зробити краще за тебе; не чекай, щоб товариш просив тебе допомогти йому: якщо він потрапив у скрутне становище, запропонуй допомогу сам; умій довести свою правоту, не вдаючись до образливих слів; обґрунтуй свою думку спокійно й з повагою до співрозмовника. Закріпити роботу зі складання правил дружної роботи можна розігруючи ситуації морального змісту, різноманітні моральні колізії, малюючи «на тему», складаючи віршики, оповідання, казки тощо).

Метод фокальних об'єктів.

Урок «Я і Україна». Тема «Зима. Рослини взимку».

А) Об'єкт «Зима».

Б) Обрати навмання декілька випадкових об'єктів.

В) До кожного об'єкта дібрати певні його властивості. (Голка. Білка. Квітка. (колюча, пухнаста, пахуча, гостра, сірувата, руда).

Г) Знайдені властивості переносимо на об'єкт «зима». Шукаємо цікаві думки про зиму.

Мікрофон.

Урок українського читання. Тема «Поетичні перлинки. П. Тичина. Осінь така мила» Завдання. Що ще могла принести осінь? Чому осінь називають золотою?

Дидактичні ігри.

Гра «Коло бажань». Завдання: продовжте речення:

Якби я був казкою ...

Якби я був зимою ...

Кросворди.

1. «Батьківщина – це ... й тато...»

2. «...яєчко на Великдень».

3. «Древній народ, який оселився над Дніпром, називався...»

4. «Посадіть калину коло...»

5. Чию колиску знайшов батько на горищі?

6. «Щедрівочка щедрувала, до ... припадала...»

7. «Сію, сію,... з Новим роком вас вітаю».

Молодший шкільний вік – це перший період системного залучення

дитини до громадського життя. Саме в цей період відбувається ціла низка особистісних утворень, необхідних для формування соціальної компетентності:

– мотивація соціально значимої діяльності, у рамках якої орієнтація на успіх є позитивною основою для формування соціальної компетентності, оскільки вона спрямована на досягнення конструктивних, позитивних результатів, що визначає особистісну активність дитини;

– вміння керувати психічними процесами розвитку пізнавальної сфери, яке створює основу становлення здатності до довільної регуляції поведінки;

– діалогічність свідомості, критичність до себе і до інших людей; дитина стає здатною до адекватної самооцінки, а задоволеність собою і досить висока самооцінка виступають важливими складовими соціальної компетентності;

– складається новий тип відносин з людьми, засвоюються певні соціальні норми, втрачається орієнтація на дорослого і відбувається зближення з групою однолітків, де необхідними виявляються навички конструктивної взаємодії;

– молодший школяр починає розуміти, що від його поведінки залежить вирішення багатьох життєвих ситуацій, зокрема й складних стосовно соціальної взаємодії, а значить, вона здобуває готовність до оволодіння навичками конструктивної поведінки в проблемних ситуаціях [2].

Отже, формування соціальної компетентності дитини базується на таких особистісних утвореннях: мотивація досягнення, довільність, позитивне ставлення до себе, висока самооцінка, здатність до конструктивної поведінки у складних ситуаціях.

Суттєвим чинником формування соціальної компетентності молодшого школяра є його активна соціалізація, під якою ми розуміємо таке пристосування людини до вимог суспільства, що забезпечує її успішне функціонування у соціальному середовищі. У процесі соціалізації молода людина повинна пізнати й прийняти вимоги суспільства, а результатом цього процесу є формування свідомої причетності, належності до суспільства, пристосованості до оточуючого середовища і здатності до успішного здійснення соціальних ролей. Ці завдання можуть бути освоєні через соціальну практику, включення в діяльність вікових дитячих об'єднань, громадських організацій, органів шкільного самоврядування. Залучення молодших школярів до роботи в органах учнівського самоврядування сприяє формуванню соціальних компетенцій, здатності брати на себе відповідальність, активно брати участь у спільному прийнятті рішень, у різних видах соціального проектування, цивілізованому розв'язанні конфліктів. Формами діяльності учнівського самоврядування учнів початкових класів можуть бути: громадські акції (благодійна допомога, екологічні проекти, соціологічні опитування тощо; наприклад,

---

«Не зірви», «Ми пам'ятаємо вас, ветерани», «Допоможемо птахам узимку»); учнівська газета з різноманітними рубриками (наприклад, «Віч-на-віч», «Школярник»); соціальні проекти (наприклад, «Природа і ми», «Сім криниць людяності»); громадсько-творче об'єднання; гуртки за інтересами; диспути, бесіди, брифінги із залученням батьків.

Серед найважливіших аспектів соціальної компетентності людини є її здатність активно й успішно діяти в соціумі на засадах гуманності, співпраці, толерантності, відповідальності. Це вимагає від особистості вміння ефективно спілкуватися з іншими людьми, досягати консенсусу, запобігати і розв'язувати проблемні й конфліктні ситуації, а отже, набуття нею конфліктологічної компетенції [3, с. 4–5].

Актуальність формування конфліктологічної компетенції молодших школярів підсилюється й тим, що сучасний учень досить часто стикається з конфліктами у школі. Проведені бесіди з 500 учнями та спостереження за ними свідчать, що конфлікти з учителями відбуваються у 75,2 % учнів; в учнівському середовищі – у 56,0 % школярів. Одночасно слід підкреслити, що учні не вміють регулювати конфлікти, які виникають, і в конфліктних протистояннях переважають деструктивні тенденції. Так, 84,0 % з опитаних учнів прагнуть до доведення своєї правоти за будь-яких умов і тільки 26,8 % з них готові визнати, що бувають не праві. Для 58,4 % опитаних у конфлікті важко зробити перший крок, щоб з'ясувати взаємини. При цьому 70,0 % учнів зазнає, що конфлікти здійснюють негативний вплив на їхні стосунки з оточенням [3, с. 5].

Тривалі, нерозв'язані конфлікти погіршують міжособистісні стосунки, морально-психологічний клімат в учнівському колективі, знижують мотивацію учня до навчання. Відсутність належної уваги до проблеми конфліктів у життєдіяльності школярів значно підвищує конфліктогенність навчально-виховного середовища, що стає основою формування конфліктної спрямованості особистості й перешкодою на шляху її самореалізації. Отже, шкільна практика потребує вирішення проблеми конфліктологічної підготовки учня, яка б дозволила зрозуміти сутність конфлікту, побачити його витoki, зміст, хід розвитку, наслідки, можливі способи розв'язання та запобігання конфлікту, набути досвіду раціональної поведінки в конфлікті.

Таким чином, соціальну компетентність молодшого школяра можна вважати сформованою, якщо він: володіє елементарними знаннями про соціальні явища, події, людей, взаємини, способи їх налагодження; цінує, визнає значущість для себе всього, що пов'язано із соціальним життям, цікавиться ним; називає словами, вербалізує основні назви, пов'язані із соціальним життям; передає свої враження, пов'язані із соціальними подіями та взаєминами людей, художніми образами (малює, складає оповідання тощо); пов'язує соціальну активність людей і власну з виконанням соціально схвалюваних стандартів; реалізує свої знання та

інтереси у соціально зрілих формах поведінки; проявляє у поведінці конструктивну творчість; збалансовує особисті та соціальні інтереси [4, с. 125]. Подальшого наукового пошуку потребує визначення інструментарію дослідження результативності цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 45–51.
2. Данилейко С. І. Шляхи формування соціальної компетентності учнів початкової школи [Електронний ресурс] / С. І. Данилейко. – Режим доступу до ресурсу: <http://intkonf.org/danileyko-sishlyahi-formuvannya-sotsialnoyi-ompententnosti-uchniv-pochatkovoyishkoli>.
3. Дрожжина Т. В. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетенції учнів загальноосвітнього навчального закладу: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Тетяна Володимирівна Дрожжина. – Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2006. – 228 с.
4. Звіт про науково-дослідну роботу з теми «Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі». Державний реєстраційний № 0110U001154 (2010–2013 рр.). – К. : 2013. – 100 с.
5. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності учнів молодших класів в умовах сучасного інформаційного простору / Валентина Володимирівна Коваленко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 6 (37) – С. 37–40.
6. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: (системний підхід) / Олена Леонтіївна Кононко. – К. : Стило, 2000. – 336 с.
7. Павленко Н. О. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання інтерактивних педагогічних технологій [Текст]: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Павленко Наталія Олександрівна; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К. : 2008. – 21 с.
8. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К. : СПД Кулінічев Б. М., 2007. – 144 с.
9. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: монографія / Л. О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 200 с.